

подход, который проявляется в одновременном исследовании структурных и коммуникативных характеристик компрессивов, позволяет разноаспектное освещение особенностей средств синтаксической компрессии в современном художественном тексте, установлено что изучение синтаксической компрессии в структурно-семантическом аспекте является очень перспективным, и объясняется это тем, что в таком случае компрессивная конструкция понимается как многомерная синтаксическая единица и предполагается не только дифференция аспектов исследования, но и интеграция.

Ключевые слова: синтаксическая компрессия, методы и приемы, структурно-семантический аспект, коммуникативно-прагматический подход, художественный текст.

УДК 81'42: 81'367

Тамара Піндосова
(Херсон)

РЕМІНІСЦЕНЦІЯ ЯК ТИП ТЕКСТУ В СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

У статті проаналізовано дослідження поняття «ремінісценція» у філології на основі здобутків літературознавців і мовознавців, уточнено поняття "ремінісценції" у сучасній лінгвістиці. Питання розбіжності поглядів учених залишається злободенним, оскільки немає остаточної думки щодо визначення, типології та моделі функціонування ремінісценції в текстах сучасної літератури. Мовознавчий погляд на форми інтертекстуальності представлений у роботах Ю. Караулова, О. Селіванової, Н. Фатєєвої.

Проведене дослідження дозволило виділити два основних підходи до розуміння аналізованого поняття: одні науковці (В.Є. Халізов, Н.І. Дорофєєва, А.П. Квятковський) розглядають ремінісценцію за ознакою свідомого чи несвідомого включення фрагмента у текст, інші (Т.С. Мелтасова, Ю.А. Воронцова, Є.А. Атаманова) вважають, що це – відтворення саме іншого тексту (фразової чи образної конструкції). Отже, під ремінісценцією будемо розуміти несвідоме включення в текст фрагментів чужого тексту, іноді децю видозміненого, без згадування його назви і автора.

Ключові слова: ремінісценція, алюзія, цитата, відтворення, запозичення, згадка, пародія.

Ідея теорії інтертекстуальності полягає в тому, що текст не існує сам по собі, поза історичним і літературним контекстом, він не створюється з нічого. Кожен новостворений текст виникає на основі попередньо створених текстів. Це усвідомлена або неусвідомлена автором транспозиція одного (або кількох) тексту в інший, при якому семантика текстів-донорів пересмислюється, трансформується і створює своєрідний код семантики тексту-реципієнта. Взаємопроникнення текстів може наочно виражатися у творі або бути імпліцитним. Міжтекстові зв'язки можуть бути виявлені, навіть коли графічно ці зв'язки не виражені (як при цитаті), сам читач має знайти їх, відчути неявний вплив іншого тексту.

Інтертекстуальність проявляється у використанні цитат, алюзій, ремінісценцій, мандрівних сюжетів, системи асоціацій, у синкретизмі функціональних стилів і жанрів, а також плагіат, пародія, використання епіграфів. Мовознавчий погляд на форми інтертекстуальності представлений у роботах Ю. Караулова, О. Селіванової, Н. Фатєєвої. Питання розбіжності поглядів учених залишається злободенним, оскільки немає остаточної думки щодо визначення, типології та моделі функціонування ремінісценції в текстах сучасної літератури. Таким чином, недостатня вивченість проблеми цієї форми інтертекстуальності в сучасній лінгвістиці визначає актуальність теми дослідження.

Метою статті є уточнення поняття ремінісценція у сучасній лінгвістиці.

Реалізація поставленої мети вимагає розв'язання таких завдань:

1. проаналізувати дослідження поняття «ремінісценція» у філології;
2. на основі здобутків літературознавців і мовознавців уточнити поняття ремінісценції у сучасній лінгвістиці.

Необхідно розмежовувати ремінісценцію і цитату. Проблема цитат, ремінісценції, інтертексту є в даний час однією з найпопулярніших. Аж до 1960-х років цитування не було предметом спеціального інтересу у вітчизняній науці. У той же час тема цитат підспудно присутня в низці робіт, присвячених проблемі художніх взаємозв'язків і впливів, у працях вітчизняних і зарубіжних компаративістів. Проте вчені досить рідко вживали саме слово «цитата» або «ремінісценція», хотіли говорити про запозичення, образних і сюжетно-тематичних перекличках, впливах, натяках, полемічної інтерпретації мотиву. Як правило, проблеми цитування дослідники торкалися лише побічно, для розв'язання конкретних завдань історико-літературного характеру, а слова "цитата", "ремінісценція", "алюзія" вживалися як службові поняття, що маркують факт наявності мистецьких зв'язків між тими чи іншими творами.

За В.Є. Халізовим, цитата – це поширена форма ремінісценції [10, 253 с.]. Виходячи з розуміння цього поняття в роботах М.Бахтіна, можна виділити такі онтологічні ознаки цитати: двоплановість (цитата належить двом текстам), в одному тексті вона – репрезентант іншого); буквальність (адресант цитатного слова – певний мовний суб'єкт); дискретність (визначається зміною мовних суб'єктів при цитуванні).

«Буквальність» цитати корелює з поняттями «точності / неточності» цитування. У лінгвістичних визначеннях цитати «точність» цитування розуміється як буквальне, дослівне відтворення фрагмента чужого висловлювання: цитата – дослівний витяг з якого-небудь тексту або точно наведені чий-небудь слова [10, 253 с.].

Критерій «точності / неточності» співвіднесений з поняттям «тотожності» варіантів, на основі чого реконструюється єдиний цитатний інваріант. Ступінь деформації і характер деформації цитати, відповідно, висуваються на перший план, при цьому визнається велика значущість деформації для цитат широко уживаних, на відміну від цитат маловідомих у художній літературі. Точність цитування, яку лінгвісти розуміють як дослівне, буквальне відтворення цитати, в літературознавчих дослідженнях корелює з «впізнаваністю». В.Є. Халізов вважає, що потрібно лише, щоб читач упізнав фрагмент, незалежно від ступеня точності його відтворення, як чужий. Тільки в цьому випадку у нього виникнуть асоціації, які і збагатять авторський текст смислами тексту-джерела [10, 253 с.]. Точність при такому розумінні представляється ознакою «нерелевантною». Можна подивитися на цю проблему з іншого боку: впізнаваність цитати залежить, у свою чергу, від точності цитування.

У наукових дослідженнях критерієм «точності» цитування надається вирішального значення при розрізненні цитати і ремінісценції. При широкому розумінні «цитатності», де цитата і ремінісценція НЕ розмежовуються як окремі поняття, точність цитування визнається факультативною ознакою. Там, де критерій «точності» покладений в основу класифікації різних форм цитування, цитата визначається як точне відтворення якогось фрагмента чужого тексту, а ремінісценція – як не буквальне відтворення, мимовільне або навмисне, чужих структур, слів, які наводять на спогади про інший твір [10, с. 253].

У логіці цього визначення всяка неточна цитата є вже ремінісценцією. «Мимовільне» або «навмисне» спотворення цитати співвідносно з різними явищами: навмисна неточність характеризує цитату, а ненавмисна – властивість ремінісценції. Багато авторів на підставі «несвідомості» цитування вважає можливим говорити про запозичення, а не про цитування. Ремінісценція в художньому творі – риси, що наводять на спогад про інший твір; нерідко мимовільне відтворення автором чужих образів або ритміко-синтаксичних ходів. На відміну від запозичення і наслідування ремінісценції бувають неясними і невловимими. Як свідомий прийом ремінісценція розрахована на пам'ять і асоціативне сприйняття читача.

У словнику Метцлера розрізняються дві групи ремінісценцій. Несвідома ремінісценція здійснюється через прийом переміщення мотивів, дії, характерів. Свідома

ремінісценція ототожнюється з прямою цитатою, натяком, пародією. Зсув смислів може відбутися при ремінісценції, але в цьому випадку ми маємо справу з аномальним явищем, помилкою. Приймавши визначення ремінісценції як несвідомого цитування (зазвичай мотивів, ритмічних схем), можна зробити висновок про те, що цитата (зазвичай лексична) більш істотна для смислотворення. Ремінісценція, навпаки, зважаючи на ненавмисність уживання, має відносно малу семіологічну цінність: «Ненавмисність ... проявляється як відчуття, об'єктивною основою якого є неможливість смислового об'єднання певного елемента зі структурою твору в цілому» [10, 253 с.]. Від ремінісценції як несвідомого явища цитування відрізнятиметься трансформована цитата, де зміна на формальному рівні функціонально виправдана.

Останнім часом дослідницький інтерес до алюзії та ремінісценції зріс у зв'язку із увагою до неявних способів передачі інформації в тексті. Прояви алюзії та ремінісценції вивчаються на всіх мовних рівнях, їх аналізують як засоби додаткового, імпліцитного смислу. Зокрема, ремінісценцію розглядають як свідоме застосування прийому інтертекстуальності, використання у новому тексті елементів іншого тексту. Ремінісценції мають не лише лексичний вияв, а й у використанні ритміки, стилістичних прийомів, синтаксичної моделі речень – всього, що складає стиль тексту-джерела. Алюзії визначають як ширше поняття, що вводить у текст асоціації подій, фактів. У випадках використання алюзії та ремінісценції елементи прецедентного тексту стають вузлами скріплення семантико-композиційної структури нового тексту [9, с. 129]. При використанні трансформованих цитат предикація запозиченого елемента створюється заново.

Тут варто детальніше зупинитися на розмежуванні алюзії та ремінісценції, адже досі ці поняття часто взаємозамінні. Справді алюзія – це натяк, але не обов'язково на подію, а може бути й на твір [5, с. 57]. Головне, що це – відсилання, не так посилення, як відсилання, як правило, лаконічне, до певного джерела чи явища. Натомість під ремінісценцією розуміється усвідомлене чи неусвідомлене відтворення письменником знайомої фразової чи образної конструкції з іншого художнього твору.

Говорячи про алюзію як різновид ремінісценції, В.Є. Халізов стверджує, що «прості згадки творів та їх творців укупі з їх оцінними характеристиками» [10, с. 253] могли б відноситися до алюзії, якби не згадка про оціночні характеристики, які не є обов'язковими для алюзії і навіть їм протипоказані, оскільки алюзія – натяк. Слово «ремінісценція» має латинське коріння і несе у своїй основі значення спогаду, пригадування, нагадування, загалом – усе, що пов'язано з пам'яттю людини, а точніше діями, які вона виконує.

Форма ремінісценцій буває різна. Найбільш часто вони вводяться в текст шляхом згадки того чи іншого героя, твору, його епізоду, автора твору; рідше – цитування. Характер ремінісценцій залежить від їх художньої функції в тексті. Автор може як об'єктивно описувати першоджерело (наприклад, якщо ремінісценція вводиться в текст як історична складова), так і виражати своє особисте ставлення до певного автора, твору або факту культури. Там, де потрібно буде висміяти персонажа, ремінісценція набуде рис пародійності, там, де підняти – автор буде серйозний, як ніколи.

Ремінісценція – це відмінний прийом, з допомогою якого твір можна зробити ще більш насиченим і динамічним. Її ефект пов'язаний з людською пам'яттю і заснований на асоціаціях і спогадах. Виконується прийом шляхом відсилань до відомих світових творів, історичних фактів, біографій знаменитих людей, різними творами мистецтва. Це може бути згадка про конкретного персонажа, сцену з іншого твору. В окремих моментах використовується пряме цитування. Досягається ефект у тому випадку, якщо читач вловлює схожість і проводить аналогію, яку задумав автор. Багато авторів навчилися використовувати ремінісценцію у своїх текстах. У такому випадку, навіть якщо читач не вловив аналогії, зрозуміти це він зможе з підказкою автора. Однак трапляється, коли пригадування потрапляє в сюжет інтуїтивно. Тоді ефект не буде настільки явним, тому розгадати його зможуть тільки дуже уважні читачі. Відкриттям це може стати і для самого письменника, який і не збирався проводити явної аналогії.

У «Довідкових матеріалах про ремінісценцію» Є.Т. Атаманова пропонує таке визначення ремінісценції – усвідомлене художнє звернення до існуючого тексту, яке впізнається і виражається як на позатекстовому, так і на лексичному рівнях [1, с. 14].

Ремінісценцію, як форму інтертекстуальності, в науковій літературі визначено як відчутний у літературному творі відгомін іншого літературного твору, що виявляється у подібності композиції, стилістики, фразеології тощо. Це – авторське нагадування читачеві про більш ранні літературні факти та їх текстові компоненти. За своєю функцією, літературною суттю ремінісценція подібна до стилізації та алюзії, однак, на відміну від них, вона неусвідомлена автором і виникає внаслідок сильного впливу на нього творів інших письменників [3, с. 138]. Якщо ж ремінісценція є результатом авторської інтенції (свідомого використання), то в такому випадку вона розрахована на спільну текстову парадигму та асоціативне сприйняття реципієнтом. Таким чином, ремінісценція – це усвідомлене чи неусвідомлене відтворення письменником знайомої фразової чи образної конструкції з іншого художнього твору. Безумовно, ідентифікувати ремінісценцію у тексті, орієнтуючись на її неусвідомлене використання, важко.

В. Халізеєв розуміє під ремінісценцією образи літератури в літературі. З огляду на це, доцільно говорити про багатофункціональний характер ремінісценції. Вона може виступати дзеркалом культурного тла середовища, відтворенням художньої атмосфери часу; нерідко включається в літературну полеміку і має зв'язок із пародіюванням створеного раніше [7, с. 587]. Роль ремінісценції у творі різноманітна. Автор може вдаватися до цього прийому, щоб 1) засвідчити своє поклоніння перед авторитетним попередником; 2) продемонструвати власне учнівство; 3) переосмислити традицію на новому етапі культурно-історичного розвитку; 4) вступити в полеміку (як правило, з класиком); 5) створити пародію.

Є.Н. Золотухіна наділяє ремінісценцію такими змістовими характеристиками:

1. сногад про художній образ твору або запозичення автором (частіше несвідоме) художнього образу чи певних елементів «чужого» твору;
2. стилістичний прийом, що включає в себе нагадування окремих елементів творів художньої літератури, історичних і культурних подій, імен видатних людей, здійснюваний за допомогою настільки трансформованої конструкції, що відсилання до тексту-першоджерела виявляється ускладненим;
3. буквально або близьке до буквального відтворення певного фрагмента одного тексту в іншому;
4. поняття, що входить у поняття «алюзія» і перебуває на його периферії; «спонтанна/мимовільна» алюзія, повністю залежна тільки від пам'яті та асоціацій реципієнта [4, с. 44-46].

Н.А. Фатсева розуміє під ремінісценцією відсилання не до тексту, а до події з життя іншого автора, яке, безумовно, легко впізнається [9, с. 121-134]. За Т.М. Мелтасовою, ремінісценція – використання зміненого і незміненого «чужого» літературного тексту, як прозового, так і поетичного [7]. На думку В.Є. Халізеєва, серед ремінісценцій розрізняються явні і неявні, свідомо чи ненавмисно включені в художній твір. Ремінісценції відносяться до прийомів цитування, за допомогою яких реалізується інтертекстуальність. А.П. Грачов визначає ремінісценції як ідейно-естетичні асоціації, а з погляду Ю.А. Воронцової, це – буквально або близьке до буквального відтворення фрагмента одного тексту в іншому [2].

Отже, можна виділити два основних підходи до розуміння поняття ремінісценція: одні науковці (В.Є. Халізеєв, Н.І. Дорофєєва, А.П. Квятковський) розглядають це поняття за ознакою свідомого чи несвідомого включення фрагмента у текст, інші (Т.С. Мелтасова, Ю.А. Воронцова, Є.А. Атаманова) вважають, що це – відтворення саме іншого тексту (фразової чи образної конструкції). Проведене дослідження дозволило зробити такий висновок: ремінісценція – це несвідоме включення в текст фрагментів чужого тексту, іноді дещо видозміненого, без згадування його назви і автора.

Перспективами цієї теми можуть стати дослідження різних проявів ремінісценції в художніх текстах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Атаманова Е.Т. Реминисценции из русской классической литературы как феномен прозы И.А. Бунина. Учебно-методическое пособие к спецкурсу / Е.Т. Атаманова. – Елец, 2000. – 60 с.
2. Воронцова Ю.А. Реминисценция в текстах современных средств массовой информации: авт. дис. ... канд. филол. наук [Электронный ресурс] / Ю.А. Воронцова. – Белгород. – 2004. – Режим доступа: dslib.net>...v-tekstah-sovremennyh-sredstv-massovoj...
3. Дорофеева Н. И. Словник-довідник з зарубіжної літератури / Н. И. Дорофеева. – Харків: Світ литинства, 2000. – 192 с.
4. Золотухина Е.Н. Интертекстуальность в современном русском языке / Е.Н. Золотухина // Наш язык. – 2008. – № 5. – С. 44 – 46.
5. Літературознавча енциклопедія: у двох томах / [авт.-уклад. Ковалів Ю.І.] – Київ: Академія. – (Енциклопедія ерудита). – Т. 1: А (аба) – Л (лямент). – 2007. – 608 с.
6. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. – К.: ВЦ "Академія", 1997. – 752 с.
7. Мелтасова Т.М. Интертекстуальность, реминисценции и авторские маски в романе Н.Г. Чернышевского «Повести в повести»: авт. дис. ... канд. филол. наук [Электронный ресурс] / Т.М. Мелтасова. – Саратов. – 2006. – Режим доступа: dslib.net>...intertekstualnost-reminiscencii...maski...
8. Смирнов И.П. Порождение интертекста. Элементы интертекстуального анализа с примерами из творчества Б.Л. Пастернака / И.П. Смирнов. – С.-Петербург, 1995. – 192 с.
9. Фатеева Н.А. Интертекст в мире текстов: Контрапункт интертекстуальности / Н.А. Фатеева. – М.: Комкнига, 2006. – 280 с.
10. Хализев В.Е. Теория литературы / В.Е. Хализев. – М., 1999. – 253 с.

Tamara Pyndosova

REMINISCENCE AS A TYPE OF TEXT IN MODERN LINGUISTICS

The article deals with the studies of the "reminiscence" concept in philology. The author adjusted the concept of reminiscences in modern linguistics on the basis of the literature and linguists achievements. The scientists' views concerning this concept are still different, because there is no definitive opinion regarding the definition, typology and reminiscences functioning model in the modern literature texts.

This study allows to identify two main approaches to understanding of the studied concept: some scientists (V. Khalizev, N. Dorofeeva, A. Kviatkovskii) consider reminiscence on the basis of conscious or unconscious fragment inclusion in the text, others (T. Meltasova, Yu. Vorontsov, E. Atamanova) believe that it is just duplication of other text (phrase or structure). Thus, in our opinion, the reminiscence is the unconscious inclusion of another text fragments in the text, sometimes slightly modified, without mentioning its name and author.

Key words: reminiscence, allusion, quotation, reproduction, adoption, references, parody.

Тамара Пиндосова

РЕМИНИСЦЕНЦІЯ КАК ТИП ТЕКСТА В СОВРЕМЕННОЙ ЛИНГВИСТИКЕ

В статье проанализированы исследования понятия «реминисценция» в филологии, на основе достижений литературоведов и языковедов уточнено понятие реминисценции в современной лингвистике. Вопрос разногласия взглядов ученых остается злободневным, поскольку нет окончательного мнения относительно определения, типологии и модели функционирования реминисценции в текстах современной литературы. Языковедческий взгляд на формы интертекстуальности представлен в работах Ю. Караулова, А. Селивановой, Н. Фатеевой.

Проведенное исследование позволило выделить два основных подхода к пониманию исследуемого понятия: одни ученые (В. Хализев, Н. Дорофеева, А. Квятковский) рассматривают реминисценцию по признаку сознательного или бессознательного включения фрагмента в текст, другие (Т. Мелтасова, Ю. Воронцова, Е. Атаманова) считают, что это – воспроизведение именно другого текста (фразовой или образной конструкции). Таким